

УДК 711.13

В.М.Лях, Т.Ю.Кузьменко

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРИМІСЬКИХ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Важливою складовою розвитку України є політика у сфері сільського розселення, соціально-економічного розвитку приміських територій та планування сільських поселень. Законодавча база протягом останніх десятиліть поставили на порядок денний завдання збереження існуючої мережі сільських поселень, а також невідкладного оздоровлення соціально-економічної, екологічної і демографічної ситуації на селі. Цим проблемам присвячені наукові дослідження та були розроблені важливі містобудівні доробки. Так, в складі "Генеральної схеми планування території України" [1] було проведено аналіз і визначено регіональні особливості сільського розселення та сучасного стану соціальної інфраструктури села.

Проблемним питанням приміських зон (ПЗ) великих міст і аналізу сучасного стану сільського поселенського потенціалу були присвячені наукові дослідження декількох авторів [2,3]. Проте в існуючих містобудівних розробках не досить чітко визначені напрями формування функціонально-планувальної структури, зокрема, приміських сільських поселень (ПСП). Це негативно впливає на всі рівні проектної практики, а також на ефективність управління соціально-економічним розвитком приміських територій та ПСП.

В сучасних умовах особливої гостроти набуває питання переосмислення функціонального призначення і необхідності територіально-планувальної трансформації приміських сільських поселень в зоні впливу великих міст. Для прогнозування шляхів розвитку ПСП великого значення набуває вивчення та аналіз таких чинників:

- об'єктивних закономірностей формування сільського розселення в межах приміських зон;
- умов та наслідків прояву цих закономірностей;
- результатів цілеспрямованого втручання в процеси розвитку функціонально-планувальної організації мережі ПСП.

Аналіз проблем функціонально-планувальної і територіальної структури ПСП, як містобудівних об'єктів, доцільно було провести на 3-х територіальних рівнях: «макро» «мезо» і «мікро». Відповідно з цим на макрорівні проведено аналіз приміських зон великих міст Північно-Східного регіону України (на прикладі Харківської, Полтавської і Сумської областей). Вибір цього регіону обумовлений районуванням території України за такими ознаками:

- особливості типології сільського розселення;
- рівень розвитку агломераційних процесів та густоти мережі сільських поселень (СП);
- віднесення поселенської мережі Полтавської і Сумської областей до зони впливу регіонального центру (м Харків);
- спорідненість природно-кліматичних умов та етнографічно-історичних особливостей;
- близькість спеціалізації сільського господарства та ступеню сільськогосподарського освоєння території.

Найзначніше за класифікацією місто Харків є центром регіону, має якісно вищі показники рівня урбанізації, міграційних процесів, розвитку транспортної інфраструктури. Тому вивчення і аналіз особливостей функціонально-планувальної організації ПСП приміської зони Харкова мають важливе значення як своєрідні аналоги для прогнозування розвитку ПСП Полтавської і Сумської областей.

На мезотериторіальному рівні (таблиця 1) виділені великі міста і визначені зони їх впливу радіусом 40 км для приміських зон Полтави та Сум і 60 км – для Харкова.

Як свідчить аналіз багатьох факторів, в тому числі і маятникової міграції населення, на територію приміської зони поширюється найбільший вплив міста-центру.

Таблиця 1. Великі міста Північно-Східного регіону та зони їх впливу

Місто-центр з населенням тис. чол.	Радіус зони впливу, км	Кількість поселень у зоні впливу			Всього сільських поселень в області	Відсоток ПСП від загальної кількості СП в області
		Міст	СМТ	ПСП		
Харків, 1555,1	60	17	29	544	1684	32,3
Полтава, 312,8	40	14	19	410	1846	22,7
Суми, 291,6	40	11	18	307	1497	20,5

Із проведеного аналізу видно (див. табл. 1 рис. 1), що простежується пряма залежність кількості ПСП (а також міст і СМТ) в зоні впливу великого міста від його людності, що свідчить також про різний рівень урбанізації

території ПЗ. В окремих дослідженнях [3] зонування приміської зони передбачає поділ її на три частини (або пояси):

- внутрішня (адміністративна межа міста);
- серединна або передмістя – зона стійких маятникових зв'язків з містом-центром (реальна планувальна межа міста);
- зовнішня – за межею міської транспортної доступності (проектна межа приміської зони).

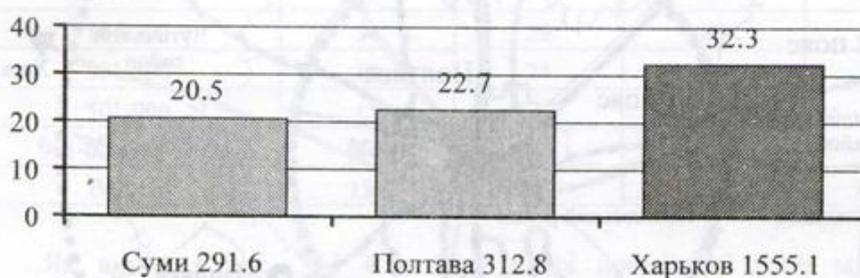

Рис. 1. Співвідношення кількості ПСП і людності міста-центру

На нашу думку таке зонування є більш доцільним для приміської зони найзначнішого міста Харкова, а для великих міст з меншим соціально-економічним потенціалом (Полтава, Суми) слід прийняти поділ зони впливу міста-центру на два пояси:

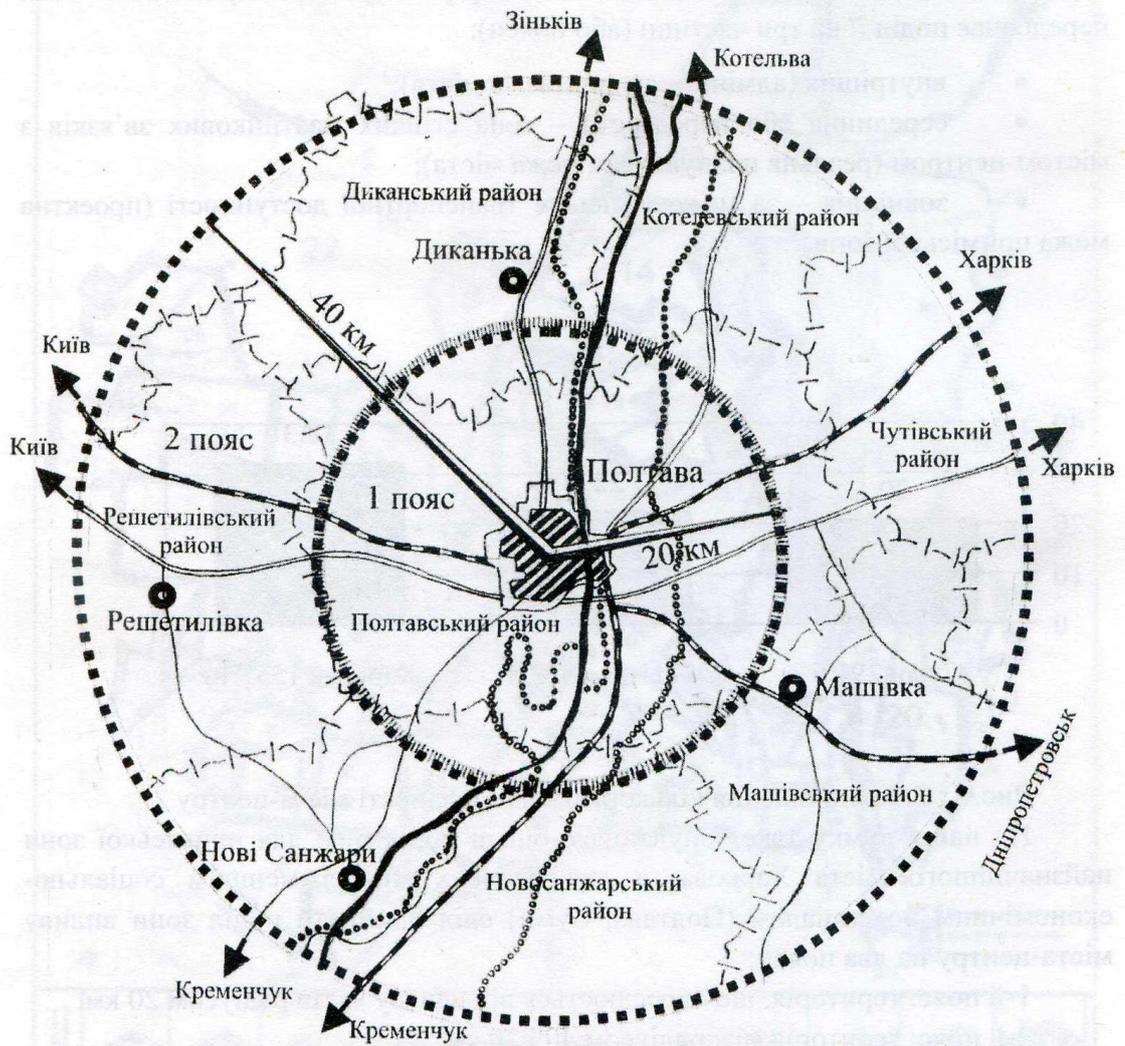
- 1-й пояс: територія, що окреслюється від центру міста радіусом 20 км;
- 2-й пояс: територія між радіусом 40 і 20 км.

Більш детально розглянуто зонування приміської зони на прикладі Полтави (див. рис. 2). Тут площа приміської зони становить (в умовному радіальному окресленні) - 4646 кв.км, у тому числі:

- 1 пояс-1178 кв.км, в якому 131 ПСП;
- 2 пояс -3468 кв.км, в якому 279 ПСП.

Для обґрунтування функціонального зонування території приміської зони проведено порівняльно-структурний аналіз її поясів (частин) відносно таких основних показників:

- людність,
- щільність сільських поселень,
- питома вага зеленого поясу (лісів),
- площа сільськогосподарських угідь.

Умовні позначки

○○○○○○○○	Межа зеленого поясу
■ ■ ■ ■ ■	Межа поясів приміської зони
	Урбанізоване ядро
- - - -	Межа адміністративного району
—————	Автомобільна дорога
—+—+—+—	Залізниця

Рис.2. Схема приміської зони м.Полтави

В таблиці 2 та рис. 3 і 4 визначені особливості розподілу ПСП за людністю та місцем розташування на території приміської зони.

Таблиця 2. Розподіл ПСП за людністю і поясом розташування

Групи ПСП за людністю, чол.	1 пояс (радіус 20 км)		2 пояс (радіус 40 км)	
	Кількість ПСП	% від ПСП поясу	Кількість ПСП	% від ПСП поясу
Менше 100	47	30,13	109	70
101-300	34	29	85	71
301-500	19	24	60	86
501-900	15	53,5	13	46,5
901-більше 1000	16	57,1	12	42,9
Всього:	131 <i>143</i>	100	279	100

Як видно з рис. 3 і 4 в 1-му поясі приміської зони м. Полтави переважають великі СП (53.5-57.1), середні поселення становлять 24%, і малі (до 300 чол.) – 29-30.1%. У 2-ому поясі більшу питому вагу становлять середні СП (86%), малі (до 300 чол.) – 70-71%, а великі (501 і більше 1000 чол.) – 42.9-46.5%.

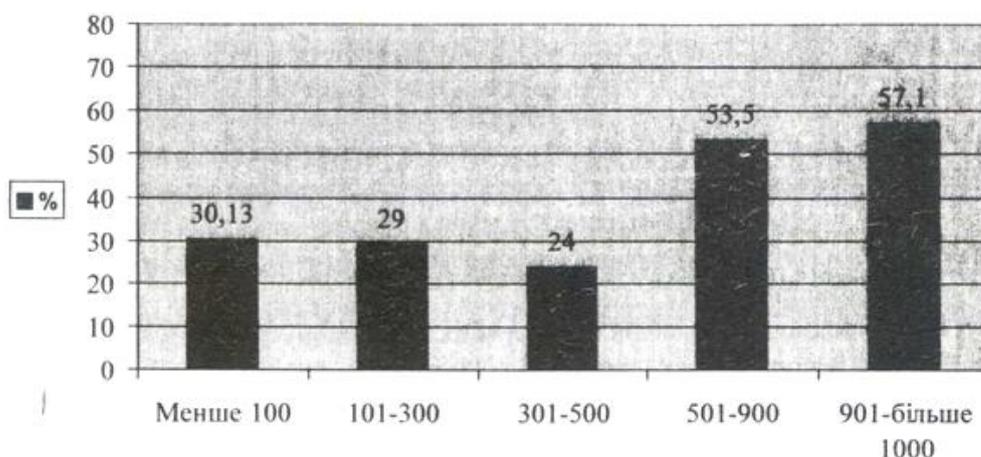

Рис. 3. Розподіл кількості ПСП за людністю по групам в 1-му поясі

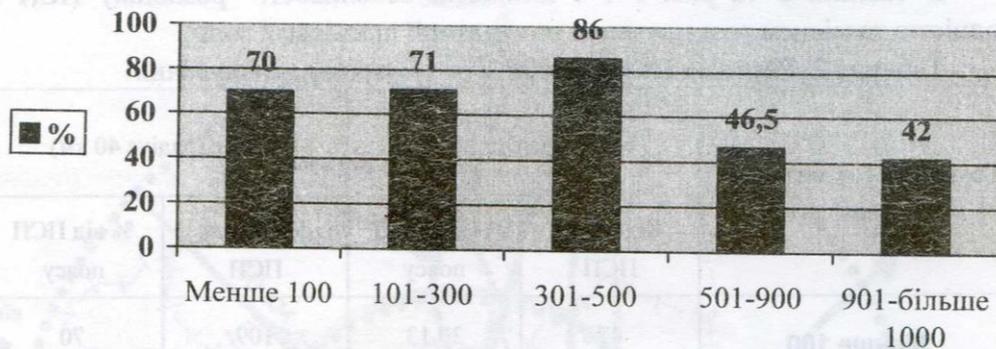

Рис.4. Розподіл кількості ПСП за людністю по групах в 2-му поясі

Щільність сільських поселень для 1-ого поясу складає 111 пос/тис.кв.км; для 2-го – 80 пос/тис.кв.км. Середня людність ПСП 1-го поясу – 513.8 чол., для 2-го поясу – 281.7чол.

Відносна стабілізація і концентрація населення в 1-му поясі приміської зони Полтави обумовлена наступними факторами:

- близькість до міста-центру і його виробничої бази;
- наявність розвинутої транспортної інфраструктури;
- можливість задоволення соціально-побутових і культурно-освітніх потреб у місті-центрі.

На мікротериторіальному рівні розглянуто напрями трансформації або розвитку функціонально-планувальної організації ПСП відповідно до прийнятого зонування приміської зони м. Полтава. Так, для СП 1-го поясу можливі наступні види трансформації:

- перетворення на поселення-супутники великого міста (Розсошенці, Супрунівка, Нижні Млини, Горбанівка, Гожули) з формуванням житлової зони сучасними будинками, певна частка яких належить жителям міста центру;
- перетворення аграрних поселень в аграрно-промислові чи повністю промислові, виробнича база яких представлена філіями і цехами промислових підприємств міста-центру;
- розміщення діючих та резервних виробничих зон міста у сільських поселеннях (Супрунівський промвузол, Полтавська птахофабрика в с. Стасі, підприємства м. Лубни в с. Засулля-Солониці тощо).

У 2-му поясі приміської зони доцільно переважно:

- створення фермерських господарств сучасного типу;
- перетворення ПСП у поселення дачного типу або оздоровчо-туристичного типу з розвинутою рекреаційною функцією.

Таблиця 3. Порівняльний аналіз структури території приміської зони

Заг. площа		Площа лісів				Площа с/г угідь		
Тис. кв. км	% від площі ПЗ	Тис. кв. км	% від площі лісового фонду ПЗ	% від площі поясу	% від площі ПЗ	Тис. га	% від площі поясу	% від площі ПЗ
1 пояс (радіус 20 км)								
1,178	25	0,2	45	16,9	4,3	86,88	72,51	21,66
2 пояс (радіус 40 км)								
3,468	75	0,24	55	6,92	4,3	314,16	84	67,61
Загальна площа ПЗ								
4,646	100	0,44	100	—	9,47	401	—	86,32

В цілому в приміській зоні (ПЗ) зелений пояс займає незначну частину її території (9.47%), а площа сільськогосподарських угідь становить 86.32%, але в межах 1 поясу ліси становлять 16.9%, а це майже половина (45%) всього лісового фонду ПЗ. В той же час територія 1-го поясу займає лише чверть (25%) ПЗ. Цей аналіз показав, що в межах 1-го поясу ПЗ є значні ресурси рекреаційних територій для відпочинку, що перевищують середні показники (9%) в зоні Лісостепу. Тому сільські поселення, що знаходяться в зеленому поясі ПЗ (див. рис. 2) мають можливість трансформації в оздоровчо-туристичні або поселення дачного типу.

Безумовно, той чи інший вид трансформації функціонально-планувальної і територіальної організації ПСП перш за все залежить від його розташування у відповідності з функціональним зонуванням приміської зони та комплексу соціально-економічних, демографічних, культурно-побутових, транспортних, природних та інших факторів, що склалися на території конкретної агломерації.

Література

1. Сучасний стан. Проблеми і перспективи розвитку сільського розселення. Звіт про НДР (дог. №99028, № державної реєстрації 01984008131) 2000р.
2. Косенко В.Н. Фильваров Г.И. О методике комплексной оценки территории районов, расположенных в зонах влияния крупных городов. Планировка, застройка и благоустройство сел Украинской ССР, вып. 6, 1983 – К: Будівельник, 1983 р.

3. Гринштейн М.И. Пригород – проблемная зона /Промышленное и гражданское строительство. – 2002р. - №1
4. Т.В. Криштоп. Сучасний стан та проблеми сільського розселення України /Містобудування і територіальне планування, вип. 8 – К: КНУБА – 2001р.

Анотація

В статті розглянуті актуальні проблеми функціонально-планувальної і територіальної організації приміських сільських поселень (ПСП). Для дослідження обрано ПСП Північно-Східного регіону України (Харківська, Полтавська, Сумська області), наведені фактори, що обумовили вибір цього регіону, запропоновано зонування приміської зони м. Полтави, проведено порівняльний аналіз кількісних показників ПСП міст-центрів Харкова, Полтави, Сум, розглянуті рекреаційні та сільськогосподарські ресурси відповідно із її зонуванням, запропоновані види можливої трансформації приміських сільських поселень.

Аннотация

В статье рассмотрены актуальные проблемы функционально-планировочной и территориальной организации пригородных сельских поселений (ПСП). Для исследования избрано ПСП Северо-Восточного региона Украины (Харьковская, Полтавская, Сумская области), приведены факторы, которые обусловили выбор этого региона, предложено зонирование пригородной зоны г. Полтавы, проведен сравнительный анализ количественных показателей ПСП городов-центров Харькова, Полтавы, Сум, рассмотрены рекреационные и сельскохозяйственные ресурсы соответственно с ее зонированием, предложены виды возможной трансформации пригородных сельских поселений.

УДК 711.4:504.05:006.05(045)

О.В.Чемакіна, Ю.О.Бондар

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Протягом багатьох років забудова міст здійснювалась виходячи з практично необмежених можливостей використання всіх видів ресурсів в тому числі і територіальних.